

Słowo wstępne

Zmiany na mapie geopolitycznej świata po zakończeniu zimnej wojny wymagały przededefiniowania pojęcia „bezpieczeństwo”, które zaczęto rozumieć w szerszym kontekście. Obok zagrożeń militarnych dostrzeżono wagę niemilitarnych zagrożeń bezpieczeństwa międzynarodowego, określanych mianem „nowe zagrożenia”. Podkreślano ich transgraniczną naturę, wskazując na konieczność zacieśniania współpracy międzynarodowej, by móc się im przeciwstawić.

Na charakter i obecną koncepcję bezpieczeństwa w regionie Ameryki Łacińskiej i Karaibów wywarły wpływ nowe uwarunkowania zaistniałe w latach 90. XX wieku, przede wszystkim przywrócenie demokracji i władzy cywilnej, a także rozwój współpracy gospodarczej i politycznej. Zanik konfliktu ideologicznego i transformacja polityczna państw latynoamerykańskich wpływały na ewolucję koncepcji bezpieczeństwa narodowego w poszczególnych państwach oraz w wymiarze regionalnym.

Wielowymiarowość bezpieczeństwa wymaga szerokiego spojrzenia na zachodzące zmiany. Państwa półkuli zachodniej podejmują nowe ustalenia i stosują rozwiązania wielostronne w kwestiach związanych z bezpieczeństwem, rozwojem gospodarczym, ochroną środowiska naturalnego, nielegalną imigracją ludności. Stoją przed koniecznością sprostania nowym wyzwaniom globalnym, takim jak: konkurencyjność gospodarcza, bezpieczeństwo żywnościowe, zmiany klimatyczne, zorganizowana przestępczość międzynarodowa.

Autorzy książki przygotowali artykuły, które wpisują się w aktualną debatę, podejmując próbę wyjaśnienia złożonych uwarunkowań, dynamiki i specyfiki przeobrażeń politycznych, gospodarczych i społecznych w Ameryce Łacińskiej oraz zagrożeń, które towarzyszą tym procesom lub powstają w ich rezultacie.

Klaus Bodemer w artykule *Democracia y desarrollo en América Latina vis à vis el actual debate europeo sobre la crisis del capitalismo – ¿hay puntos de contacto?* podjął rozważania na temat korelacji europejskiej debaty w kwestii przetrwania demokratycznego kapitalizmu, zainicjowanej w rezultacie kryzysu 2008 roku, z doświadczeniami państw Ameryki Łacińskiej. Autor poddał analizie przebieg procesów transformacji demokratycznych, dokonując oceny stanu demokracji w państwach latynoamerykańskich. Następnie odniósł się do założeń europejskiej debaty na temat przyszłości demokratycznego kapitalizmu, aby wskazać elementy

konstituujące podstawy dialogu państw europejskich i latynoamerykańskich na temat dalszego rozwoju obu regionów.

W artykule *La seguridad alimentaria – un desafío para las democracias de comienzos del nuevo milenio en la región mercosuriana* María de Monserrat Llairó podjęła temat bezpieczeństwa żywnościowego, wskazując na jego strategiczne znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego w zakresie poprawy warunków życia obywateli i integracji społecznej oraz jako ważnego czynnika bezpieczeństwa w skali globalnej. Autorka, wychodząc z założenia, że w XXI wieku bezpieczeństwo żywnościowe jest jednym z głównych wyzwań dla państw latynoamerykańskich, dokonała analizy uwarunkowań polityki państw Mercosur w tym zakresie.

Luis A. Fretes Carreras w artykule *Transformaciones geopolíticas en América del Sur. Crisis de las relaciones internacionales del Paraguay en el Mercosur y la Unasur* analizuje wpływ uwarunkowań geograficznych i historycznych oraz różnic politycznych, gospodarczych i społeczno-kulturowych pomiędzy państwami latynoamerykańskimi na rozwój procesów integracji oraz konsolidacji instytucjonalnej w ramach Mercosur i UNASUR, ze szczególnym uwzględnieniem przypadku Paragwaju. Państwo to bowiem prezentuje ambiwalentny stosunek do integracji regionalnej, co jest – zdaniem autora – rezultatem doświadczeń historycznych, specyfiki położenia geopolitycznego i uwarunkowań społeczno-ekonomicznych.

Paweł Trefler podjął temat koncepcji bezpieczeństwa w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach. Autor analizuje ewolucję koncepcji bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, poczynając od realistycznego, „państwowcentrycznego” paradygmatu bezpieczeństwa, a skończywszy na zakorzenionym w tradycji liberalizmu antropocentrycznym modelu bezpieczeństwa ludzkiego i powiązanej z nim koncepcji „nowych zagrożeń”. Zostały omówione również inne koncepcje bezpieczeństwa i ich recepcja w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach. Pierwsza część artykułu dotyczy kształtowania się i praktycznej realizacji koncepcji bezpieczeństwa w czasie trwania zimnej wojny. W drugiej części skupiono się na zmianach w rozumieniu bezpieczeństwa, które znalazły swoje odzwierciedlenie w inicjatywach podejmowanych na forum globalnym i międzyamerykańskim od początku lat 80. ubiegłego wieku.

W artykule *Derrotero y paradigmas navales en Latinoamérica* Marcos Pablo Moloeznik analizuje temat równowagi sił morskich w Ameryce Łacińskiej z uwzględnieniem tych marynarek wojennych państw latynoamerykańskich, które ze względu na swój charakter mogą być uznane za kluczowe dla paradygmatu bezpieczeństwa w regionie. Autor poddał szczegółowej analizie Flotę Meksyku, podkreślając jej partykularny charakter wobec sił morskich innych państw latynoamerykańskich, związany między innymi z rozbudowaną linią brzegową oraz dostępem do dwóch oceanów.

Autorzy Hugo Fernando Guerrero Sierra oraz Janiel David Melamed Visbal w artykule *Post-guerra Fría, narcotráfico y redimensionamiento del conflicto armado en Colombia* analizują, aktualny od ponad sześciu dekad, temat przemocy wewnętrznej w Kolumbii. Omawiają transformację kolumbijskiego konfliktu zbrojnego, podkreślając znaczenie nowych uwarunkowań, które nastąpiły po zakończeniu zimnej wojny. Autorzy koncentrują uwagę na analizie sytuacji umocnienia wpływu i znaczenia nielegalnych grup zbrojnych w rezultacie rozwoju handlu narkotykami, stopniowo przekształconego w przemysł narkotykowy, pełniący rolę źródła finansowania celów politycznych i wojskowych.

Carlos Moreira i Jesús Tovar w artykule *Evaluando el Estado de derecho en América Latina: análisis comparado de cinco casos nacionales* podjęli szczególnie analizowany w ostatnich dwóch dekadach temat państwa prawa. Od początku XXI wieku ten zyskujący na znaczeniu obszar badań politologicznych stał się istotną częścią studiów nad jakością demokracji w Ameryce Łacińskiej. Autorzy artykułu dokonali oceny funkcjonowania państwa prawa, w relacji do jakości demokracji, w wybranych państwach Ameryki Łacińskiej, przyjmując hipotezę, iż państwo prawa jest zmienną zależną jakości demokracji. Przeprowadzili analizę porównawczą pięciu państw, kwalifikując je w trzech kategoriach w zakresie jakości demokracji: wysoki wskaźnik jakości demokracji w przypadku Urugwaju i Chile, średni w przypadku Meksyku oraz niski wskaźnik w odniesieniu do Nikaragui i Salwadoru. Analiza powstała na podstawie informacji z baz danych Red de Estudios sobre la Calidad de la Democracia en América Latina.

W artykule zatytułowanym *El impacto de la corrupción en la transición democrática en México* Nubia Nieto analizuje problem przestępczości zorganizowanej i korupcji w Meksyku, zastanawiając się nad przyczynami nasilenia się tego zjawiska w okresie przemian demokratycznych. W tym kontekście autorka omawia specyfikę działalności Partii Rewolucyjno-Instytucjonalnej, która – po 71 latach sprawowania władzy – poniosła porażkę wyborczą w 2000 roku, a następnie powróciła do władzy w 2012 roku, pokonując Partię Akcji Narodowej, która po dwunastu latach sprawowania władzy pozostawiła spuściznę w postaci korupcji, przemocy i bezkarności.

Lorena Cecilia Vega Dueñas w artykule *Criminalidad organizada y medios especiales de investigación: el agente encubierto* skoncentrowała uwagę na problemie walki z przestępczością zorganizowaną i wykorzystaniu w tym celu szczególnych technik śledczych, a mianowicie tajnych agentów. Autorka dokonała analizy głównych cech instytucji tajnego agenta, porównując rozwiązania zastosowane w hiszpańskim i kolumbijskim systemie prawnym.

W artykule *Przestępczość transnarodowa w Ameryce Środkowej: czy gangi „maras” mogą doprowadzić państwa Ameryki Środkowej do upadku?* Katarzyna Cholewińska

podjęła temat nasilającego się wpływu gangów *maras* na obniżenie poziomu bezpieczeństwa w państwach Ameryki Środkowej, koncentrując uwagę na sytuacji w Salwadorze, Gwatemali i Hondurasie oraz Nikaragui. Autorka wyjaśniła genezę *maras*, przedstawiła ich strukturę i sposób funkcjonowania. W jej opinii brutalne młodzieżowe gangi, które czerpią dochody głównie z handlu narkotykami, stanowią poważny czynnik osłabiający państwa środkowoamerykańskie, który może doprowadzić do ich upadku.

Zjawisko przestępczości zorganizowanej oraz polityki państw środkowoamerykańskich, które mają na celu przeciwstawienie się rosnącemu zagrożeniu bezpieczeństwa, stały się przedmiotem rozważań autorów artykułu zatytułowanego *La construcción del discurso de "mano dura": políticas de seguridad frente a las maras en El Salvador, Guatemala y Honduras*. Mélanie Barragán, Hugo Marcos, Ariel Sribman analizują genezę zjawiska *maras*, a następnie przedstawiają jego charakterystykę społeczną, profil aktywności oraz zakres i formy oddziaływania na społeczeństwa Salwadoru, Gwatemali, Hondurasu i Nikaragui. Autorzy dokonali także analizy instrumentów prawnych stosowanych przez państwa środkowoamerykańskie w celu rozwiązania problemu działalności *maras*, skupiając się szczególnie na rezultatach tzw. polityki „twardej ręki”, a mianowicie na zatrzymywaniu osób podejrzanych o przynależność do gangów i stosowaniu wobec nich represyjnej polityki karnej.

Virginie Laurent w artykule *Pueblos indígenas, actores armados y gobiernos en Colombia. Entre la multiculturalidad y la seguridad: viejos problemas, nuevos retos* dokonała oceny postępów we wdrażaniu przez Kolumbię polityki wielokulturowości, co wiązało się z koniecznością zapewnienia ludności indiańskiej, zamieszkującej to państwo, pewnego stopnia autonomii i bezpieczeństwa. Podstawą tej polityki są zapisy konstytucji z 1991 roku, która uznaje różnorodność kulturową Kolumbii. Autorka rozpoczęła rozważania od wskazania faktu, iż rdzenna ludność tego andyjskiego państwa od wielu lat z różnych powodów zmaga się z przemocą ze strony uzbrojonych formacji, między innymi: regularnego wojska, partyzantów, oraz handlarzy narkotyków. Obecnie głównym problemem jest pogodzenie kwestii lepszej kontroli terytorium państwa przez władze centralne z poszanowaniem odmienności kulturowej Indian.

W kolejnym artykule zatytułowanym *Podmiotowość ludności rdzennej. Przypadek komisji prawdy* Marcin Komosa postawił sobie za cel ukazanie zmiany w postrzeganiu podmiotowości ludności rdzennej na tle działalności ośmiu komisji prawdy, które w okresie transformacji ustrojowej państw latynoamerykańskich w latach 1990–2012 dokonywały rozliczenia z przeszłością czasów dyktatur i wojen domowych. Autor rozważa, w jaki sposób komisje prawdy uwzględniały prawa ludności rdzennej zdefiniowane w aktach prawnych o zasięgu globalnym

i regionalnym (międzyamerykańskim). Jest to problem bardzo istotny, biorąc pod uwagę fakt, iż rdzenna ludność Ameryki jest podwójnie dyskryminowana, a mianowicie ze względu na niski status ekonomiczno-społeczny oraz wiążącą się z tym przynależność do ugrupowań opozycyjnych. Autor uzasadnia tezę, że proces zmian postrzegania ludności rdzennej w mechanizmie komisji prawdy jest skorelowany z rozwojem instrumentów prawnomiędzynarodowych i orzecznictwa chroniącego prawa rdzennych ludów Ameryki.

Dominik Smyrgała w artykule na temat *Nowa architektura integracji gospodarczej w Ameryce Łacińskiej* dokonał analizy ilościowej i jakościowej najważniejszych inicjatyw integracji gospodarczej w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach. Autor rozpoczął wywód od stwierdzenia, że właściwa integracja gospodarcza regionu została zainicjowana w rzeczywistości dopiero po zakończeniu zimnej wojny. W swoich rozważaniach skoncentrował uwagę na trzech głównych tendencjach integracyjnych: po pierwsze – promowanej przez Stany Zjednoczone umowie o wolnym handlu, podpisywanej z poszczególnymi państwami latynoamerykańskimi, po drugie – współpracy państw Mercosur i po trzecie – integracji w ramach ALBA. Zdaniem autora, największy potencjał w zakresie dalszego efektywnego rozwoju przejawia „NAFTA plus” i MERCOSUR.

Anna Wróbel w artykule *Preferencyjne umowy handlowe Unia Europejska – państwa Ameryki Łacińskiej: szanse i zagrożenia dla latynoamerykańskich gospodarek* odniosła się do kwestii współpracy gospodarczej w ujęciu transatlantyckim. Przedmiotem analizy jest proces tworzenia strefy wolnego handlu z udziałem Unii Europejskiej i państw Ameryki Łacińskiej. Autorka skoncentrowała uwagę na analizie przebiegu procesów negocjacji, a następnie postanowień umowy ustanawiającej stowarzyszenie między Unią Europejską i jej państwami członkowskimi oraz Ameryką Środkową. W drugiej części artykułu dokonała analizy postanowień umowy handlowej Unii Europejskiej z Kolumbią i Peru oraz przebiegu negocjacji prowadzonych z Mercosur.

W tematykę gospodarczą wpisuje się również artykuł Kariny Jędrzejowskiej, zatytułowany *Specyfika strategii rozwoju gospodarczego Brazylii*. Autorka postawiła sobie za cel przedstawienie koncepcji rozwoju gospodarczego Brazylii, realizowanych począwszy od lat 60. ubiegłego wieku, następnie w okresie głębokiego kryzysu gospodarczego lat 80. i początku lat 90., aż do podjęcia kontynuowanej obecnie liberalizacji systemu gospodarczego. W podsumowaniu zostały nakreślone perspektywy rozwojowe wskazujące na szanse, wyzwania i zagrożenia dla brazylijskiej gospodarki.

Brazylia znalazła się także w centrum zainteresowania Renaty Siudy-Ambroziak, która w artykule zatytułowanym *Refleksje o społecznej percepcji zmian w polityce zagranicznej Brazylii w XXI wieku* przeanalizowała zmiany, jakie zaszły w polityce

zagranicznej Brazylii w okresie prezydentury Luiza Inácio Luli da Silvy. Autorka nakreśliła rozległą perspektywę aktywności Brazylii i dokonała oceny aktywności tego państwa na arenie międzynarodowej, odwołując się przy tym do odbioru społecznego brazylijskiej polityki zagranicznej. W opinii autorki Brazylia jest niekwestionowanym liderem w Ameryce Łacińskiej, państwem, które reprezentuje region w organizacjach międzynarodowych, z którym liczą się podmioty globalnych stosunków politycznych i gospodarczych.

Priscila Palacio w artykule *Economía lícita informal: ¿Remiscencia de prácticas antiguas o fenómeno que amenaza con imponerse en la realidad económica del nuevo milenio? Una mirada a los casos de la Triple Frontera y la economía argentina* zajęła się wpływem, jaki wywiera na gospodarkę argentyńską rozwijająca się w regionie Triple Frontera gospodarka nieformalna. Autorka przedstawiła makroekonomiczne przyczyny rozwoju zjawiska „szarej strefy” w wymiarze globalnym i skoncentrowała uwagę na przypadku regionu Triple Frontera, gdzie wobec biernej postawy rządów Argentyny, Brazylii i Paragwaju gospodarka nieformalna przeżywa swój największy rozkwit.

Książkę wieńczą dwa teksty na temat polityki i bezpieczeństwa energetycznego. W artykule zatytułowanym *Wenezuelski „paradoks obfitości”* Justyna Trubalska postawiła tezę, że posiadanie i eksploatacja surowców naturalnych może stanowić zarówno szansę, wyzwanie, jak i zagrożenie dla rozwoju gospodarczego Wenezueli, a jest to uzależnione od tego, czy dane państwo posiada mechanizmy sprawnego zarządzania zasobami. Autorka prezentuje, w jaki sposób Wenezuela radziła sobie z tzw. paradoksem obfitości, dysponując bogatymi zasobami ropy naftowej. Badaczka przedstawiła etapy kształtowania polityki energetycznej Wenezueli i przeanalizowała kwestię wykorzystania dochodów z eksportu tego najważniejszego surowca w rozwoju gospodarki państwa.

Problem polityki energetycznej i bezpieczeństwa energetycznego w Ameryce Południowej porusza również Ana Lía del Valle Guerrero w artykule *Geopolítica y seguridad energética en la región sudamericana*. Autorka postawiła sobie zadanie ukazania, w jaki sposób wybrane państwa Ameryki Południowej dążą do zapewnienia stałego i stabilnego dostępu do ropy naftowej oraz gazu ziemnego w nowych uwarunkowaniach geopolitycznych.

Książka, którą oddajemy do rąk czytelników, została zainspirowana interdyscyplinarną wymianą poglądów badaczy z europejskich (Hiszpania, Niemcy, Polska) oraz latynoamerykańskich (Argentyna, Kolumbia, Meksyk, Paragwaj) ośrodków naukowych i akademickich. Debatę zainicjowano podczas I Międzynarodowej Konferencji Latynoamerykanistycznej, która odbyła się 27–28 czerwca 2013 roku w Przemyślu i została zorganizowana przez Zakład Stosunków Międzynarodowych Wydziału Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej

w Lublinie oraz Instytut Stosunków Międzynarodowych Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej w Przemyślu. Nawiązane kontakty naukowe oraz potrzeba rozwoju dyskusji i zgłębienia poruszanych tematów pozwoliły na przygotowanie niniejszej publikacji. Współautorom książki bardzo dziękujemy za podzielenie się rezultatami swoich badań i wolę współpracy.

Katarzyna Krzywicka
Paweł Trefler